

„A NAP, AMELYEN A CSECSEMŐ MAGYAR SZÍNÉSZETET
ELŐSZÖR A FALAI KÖZÉ FOGADTA”
A kolozsvári hivatásos színjátszás
százéves évfordulójának előkészületei

Rezümé

A kolozsvári színház 1892. november 10–12. között ünnepelte meg a helyi hivatásos színjátszás századik évfordulóját. A színház 1821-es megnyitója és ennek 50. évfordulója után ez volt a harmadik olyan ünnep, amely magáról az intézményről szólt. A színház levéltári anyagában fellelhető egyedi források – a jubileumot szervező bizottság jegyzőkönyvei – alapján rekonstruálható a díszelőadás kialakításának folyamatai és körülményei. A centenárium, műsora által, egyfajta folytonosságot teremtve, szervesen kapcsolódott az előző két ünnephez, rámutatva egy színházi hagyomány kialakulására. **KULCSSZAVAK:** színházi centenárium, díszelőadás, hagyomány, önreprezentáció, mediális közeg

Abstract – The Organization of the Centenary of Professional Acting in Kolozsvár in 1892

Between 10–12 November 1892 the theatre of Kolozsvár celebrated the centenary of local professional acting. This was the third celebration after the opening of the theatre in 1821 and its 50th anniversary in 1871, that had its focus on the institution itself. Based on unique sources from the archival documents of the theatre, one can retrace the process and context of creating the festive programme of the centenary. This connected the celebration to the two former ones, revealing the formation of a theatrical tradition.

KEYWORDS: theater centenary, festivities, tradition, self-representation, press coverage

A 19. század színházi ünnepei szorosan kapcsolódnak a vallási kultuszok elemeinek átöröklésével kialakuló szekuláris kultuszok történetéhez. Roland Quinault a centenárium-kultuszról írt tanulmányában hívja fel a figyelmet arra, hogy az 1850-es évektől kezdve hogyan intézményesül és lesz egyre népszerűbb kultikussá vált politikai vagy kulturális jelentőségű személyek, illetve a politikai és kulturális századfordulók megünneplése.¹ Dávidházi Péter a magyar Shakespeare-kultusz meghonosodását tárgyaló könyvében² a kultuszteremtődés harmadik stádiumának, az intézményesülés korának kezdetét az 1860-as évekre teszi. Ekkor

¹ Roland Quinault, *The Cult of The Centenary, c. 1784–1914*, Historical Research 71(1998)/176, 303–323.

² Dávidházi Péter, *Isten másodszülettte. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Budapest, Gondolat, 1989.

alakult meg az első magyar Shakespeare-bizottság, mely a drámaíró összes művének lefordítását és kiadását tűzte ki céljául. 1864-ben, Shakespeare születésének háromszázadik évfordulójára Budapesten is nagy szabású ünnepélyt szerveztek, melyben több színház is részt vett. A színház kiváló teret kínált ezekre az ünnepekre. Színészi jubileumokat, de akár a királyhoz és királynéhez kapcsolódó ünnepeket is tartottak,³ rendszerint alkalmi darabokkal, díszkivilágítással, élőképekkel.

Jelen tanulmány kimondottan a színházi intézményesüléshez köthető ünnepeket tárgyalja, ezen belül is a kolozsvári színjátszás százéves jubileumára és ennek forrásaira fókuszál. A kolozsvári színház levéltári anyaga a legteljesebbnek mondható magyar színházi anyag, és ezt a napi sajtó is kiegészíti. A jubileum levéltári anyaga három iratcsomóra van osztva: az előkészületeket megőrkítő jegyzőkönyvek, meghívók, levelezések, az emlékalbum iratai és az emléktábla iratai.⁴ Ezt kiegészíti az *Emlékkönyv* és a helyi sajtó. Az anyag bősége ellenére azonban kevésbé kutatott témáról van szó. A magyar színházi évfordulók megünneplésével a közelmúltban Szalisznyó Lilla és Bartha Katalin Ágnes foglalkozott.⁵ Bartha részletesen tárgyalja a kolozsvári színház 1821-es megnyitását. Ez az esemény előzmény nélküli volt, forgatókönyve hagyományt teremtett, és mintául szolgált a későbbi ünnepek megrendezéséhez. A 19. század végéig két hasonló, azaz a színházhoz, színjátszáshoz kapcsolódó ünnepet tartottak Kolozsváron: a színház megnyitásának 50 éves évfordulóját 1871-ben és a kolozsvári színjátszás centenáriumát 1892-ben. Az első két ünnep tárgyalása után Bartha ismerteti a centenárium műsorát, röviden felvázolja kontextusát, felhívja a figyelmet országos dimenziójára és a Zrínyi-motívum ismétlődésére. Túl ezeken a megállapításokon, a centenárium levéltári anyaga nagyrészt kiaknázatlan marad. Az iratok között megtalálhatók az ünnepet szervező bizottság heti rendszerességgel megtartott gyűléseinek jegyzőkönyvei. Ez az egyedülálló anyag lehetőséget ad arra, hogy a jubileumi műsor összeállításának folyamata végigkövethető legyen. Ezáltal a két korábbi ünnepvel való párbeszéde is jól kimutatható.

A kolozsvári centenárium szervezői a két helyi előzmény mellett a fővárosi ünnepélyhez is kapcsolódhattak, a két évvel korábbi budapesti centenárium mintaként szolgálhatott. Szalisznyó a Kelemen László-féle

³ Kolozsváron például 1879. április 23-án és 24-én, a királyi pár ezüstlakodalma tiszteletére rendeztek díszelőadást.

⁴ Kolozsvári Állami Levéltár (a továbbiakban KÁL), Fond 313: Magyar színház, fasc. 195–197.

⁵ Szalisznyó Lilla, „*Mértéket vettem Kelemen László úrnak a lábáról.*” *Három alkalmi színmű a magyar színjátszás úttörőinek emlékére*, Irodalomtörténet 96 (2015)/3, 279–306. Bartha Katalin Ágnes, *Szimbolikus reprezentáció és színház-avató ünnep* = Brutovszky Gabriella, Demeter Júlia, N. Tóth Anikó, Petres Csizmadia Gabriella (szerk.), *Drámák határhelyzetben I.* Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 2014, 369–384.

társulat 1790-es, első előadására való megemlékezéseket tárgyalva állapítja meg, hogy „a Nemzeti Színházban az 1860-as évek elején még nem volt szokás a színjátszás évfordulóihoz kötődő nagyszabású jubileumi díszelőadások tartása. Amikor 1862-ben az intézmény fennállásának huszonötödik évfordulóját ünnepelték, akkor sem készültek semmi újdonsággal.”⁶ Így, amikor Vahot Imre a Kelemen-féle társulat nyitóelőadásának 70. évfordulójára saját elhatározásból írt egy alkalmi darabot, nem szenteltek neki különösebb figyelmet. Csupán később, az évforduló után került színpadra, és a recepciójában sem kötötték az évfordulóhoz. Azonban Szalisznyó felhívja a figyelmet arra, hogy Vahot azon elképzelésével, miszerint a Kelemen-féle társulat megalakulásnak évfordulóját egy ezt tematizáló alkalmi darabbal kell megünnepelni a jubileum napján, tulajdonképpen megalapozza a későbbi ünnepek forgatókönyvét: „a színház igazgató legalább fél évvel az ünnepély előtt felkéri az egyik legnevesebb szerzőt az alkalmi színmű megírására, amennyiben az intézmény költségvetése engedi, új jelmezeket és díszleteket készíttet, a rendező a mindenkori társulat ikonikus színészeire bízva a legfőbb szerepeket.”⁷ A százéves jubileumra már Paulay Ede igazgató kérte fel Jókai Mórt és Váradi Antalt egy-egy alkalmi darab megírására.

A pesti ünnep két alkalmi darabjához hasonlóan, amelyek a Kelemen László-féle társulat működését tematizálták, a kolozsvári centenáriumi díszelőadás forgatókönyvét egy alkalmi darab beiktatásával újították meg, ami a kolozsvári társulat 1792-es megalakulását mutatta be. Ugyanakkor 1887-ben, a Pesti Színház megnyitásának ötvenéves évfordulójára szervezett díszelőadás is inspiráló lehetett.⁸ A kolozsvári évforduló sem szorult a színház falai közé, az egész város átalakult arra a néhány napra, az ünnepet emléktábla-avatással és a színház történetének megírásával is nyomatékosították.

A színházi ünnepek párbeszéde és a forgatókönyv alakulása

Az 1892-es centenáriumhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek alapján rekonstruálható az ünnepi program kialakításának folyamata, és ami még fontosabb, párhuzamot lehet keresni az 1821-es előadássorozattal és a színház 50. évfordulójának megünnepelésével. Az összevetés végett álljon itt a két előzménynek tekinthető ünnep műsora.

A kolozsvári színház 1821. március 12-i megnyitóján a közönség elsőként a br. Petrichevich Horváth Dániel által írott és előadott *Előszót* hall-

⁶ Szalisznyó, *„Mértéket vettem ...”, i. m.*, 284.

⁷ *Uo.*, 285.

⁸ A műsoron találunk egy alkalmi prólógot Jókaitól, Csiky Gergely *A színházi nő* darabját, az 1837-es megnyitót felidéző *Árpád ébredését* Vörösmartytól, mindezt zenei betétekkel és énekkarral kiegészítve.

hatta. Ezt *A nemzet innepe az erdélyi magyar játékszín kinyitásakor* című karének követte a zenekonzervatórium növendékeinek előadásában, majd Theodor Körner *Zrínyi* című ötfelvonásos vitézi szomorújátéka következett, melyet főúri műkedvelők adtak elő. Következő nap, március 13-án a hivatásos színtársulat Szentjóni Szabó László *Mátyás király* című érzékenyjátékát mutatta be.

1871-ben a színház megnyitásának ötvenedik évfordulóját⁹ két részben ünnepelték meg. Március 11-én a színtársulat három szakaszból álló díszelőadást szervezett. Az első szakaszban szerepelt Kölcsey Ferenc *Himnusa*, melyet a teljes színházi személyzet adott elő, ezt követte Sz. Mátrai Laura szavalatában Szász Gerő *Prológja*. Az első szakaszt egy színes fényvilágítással előadott *Allegóriai képzárta* Fehérváry Antal rendezésében. A második szakaszban Szigeti József *Becsületszócímű* egyfelvonásos eredeti vígjátéka szerepelt, a harmadik, utolsó szakaszban pedig Erkel Ferenc *Bánk bán* című operájának első felvonását láthatta, hallhatta a közönség. A színtársulat által szervezett díszelőadást a színházi választmány kétnapos ünnepélye követte. Ennek első napjára, április 1-jére egy két szakaszból álló díszelőadással készültek. Elsőként a színház teljes személyzete előadta a Berta Sándor által írt és Jákobi Jakab által hangszerelt *Magyar nemzeti himnusz*t. Ezt Szász Gerő egy újabb *Prológja* követte E. Kovács Gyula előadásában, majd a Fehérváry Antal által rendezett *Apotheosis* három néma képlete következett: 1. *A harcok kora*; 2. *A nemzeti irodalom felvirágzása*; 3. *A magyar Tháliának emelt első oltár 1821 március 11-én*. Ez utóbbiban korhű ruhában részt vett két színész, Néb Mária és Göde István, akik jelen voltak az 1821-es megnyitón is. Az első szakasz az *ő cs. kir. apostoli felségeik dicsőségesen uralkodó királyunk és királynénknak ezen színház legm. pártfogóinak* címzett *Hódolattal* zárult. A második szakaszban Szigligeti Ede *A bajusz* című vígjátékát adták elő. Az ünneppsorozat április 2-án Jókai Mór *A szigetvári vértanúk* szomorújátékával fejeződött be, megidézve az 1821-es megnyitón megjelenő Zrínyi-tematikát.¹⁰

A *Magyar Polgár* nem követte annyira szorosán az előkészületeket, mint jogutóda, a *Kolozsvár* a centenáriumot. A színházi választmány által szervezett ünnepségről részletesebben tudósított, mint a márciusi ünnepről. Ezt azonban inkább Jókai Mór és Laborfalvi Róza látogatása indokolta. Míg 1892-ben az előkészületek szinte minden részlete olvasható a sajtóban, 1871-ben a Jókai házaspár utazása, megérkezése, az ün-

⁹ Bartha, *Szimbolikus reprezentáció... i. m.* és BURJÁN Orsolya, *A kolozsvári magyar színház megnyitásának 50 éves jubileuma és intézményi környezete*, Kolozsvár, szakdolgozat, 2011.

¹⁰ „Az ünnepélyt rendező bizottság helyes választást csinált Jókai »szigetvári vértanúk« című szomorújátékával. Ötven évvel ezelőtt egy német író »Zrínyi«-jével nyitották meg színházunkat, most ötven év után ismét e magasztos hős, Zrínyi története képezi az előadandó darab szövegét, mégpedig a legkitűnőbb magyar íróink egyikétől, Jókaitól.” *Magyar Polgár* 5(1871), március 11.

nepségen való részvétele – Laborfalvi Róza színpadra állt a *Szigetvári vértanúkban* – és Kolozsvár környékének meglátogatása került a sajtó figyelmének középpontjába, háttérbe szorítva a színházi ünnepet. A sajtó alapján a Redoutban március 31-én megtartott díszlakoma is elsősorban Jókainak szólt, és csak utána a színháznak.¹¹

Huszonegy évvel később, 1892. szeptember 10-én Ferenczi Zoltán a *Kolozsvártárca* rovatában *A kolozsvári színészet 100 éves évfordulója* című írásában hívta fel az olvasók figyelmét a közelgő jubileumi ünnepre. A megemlékezést november 11-ére tette, ez volt az első erdélyi hivatásos színtársulat első előadásának vélt időpontja,¹² a nap, amelyen Kolozsvár „a csecsemő magyar színészetet először falai közé fogadta, hogy a gyenge hajtást egy század év alatt nagygyá, hatalmassá nevelje”, ahogy Ditrói Mór színigazgató fogalmazott.¹³ Ez a nap egyben Katona József születésnapja is, Ferenczi így kettős ünnepélyt javasolt. A színház és Katona közötti kapcsolatot két dolog is erősítette: a *Bánk bán* az 1821-es megnyitóra meghirdetett pályázatra íródott, illetve az 1833-as kassai ősbemutatót követően 1834-ben vitték színre Kolozsváron, megelőzve a pesti bemutatót.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság Ferenczi javaslata nyomán eldöntötte, hogy előadásokkal fog a tervezett ünnephez kapcsolódni. Ugyanakkor Gyarmathy Miklós alispán kezdeményezésére a kolozsvári kulturális, gazdasági és politikai elitből megalakult egy jubileumi rendező bizottság, elnökének Béli Ákos gróftot nevezték ki, az alelnöki tisztséget Gyarmathy és Albach Géza viselte. Gyarmathy hangsúlyozta, hogy országos szintű ünnepélyt terveznek, hiszen a kolozsvári színház jelentősége túlmutat a lokálison.¹⁴ A jubileumi rendező bizottság hetente találkozott a vármegyeház gyűléstermében, hogy a rendelkezésre álló rövid idő alatt megtárgyalja az ünnepség részleteit. A jubileum levéltári anyagában a bizottság kilenc ülésének jegyzőkönyve maradt fenn, ezek alapján jól átlátható a műsor alakulása az első lépésektől a végső formáig, illetve a járulékos, színházon kívüli rendezvények véglegesítése. Emellett a bizottság „sajtóközleményeket” adott ki az üléseken elhangzottak összefoglalásával, ezeket mind a *Kolozsvár*, mind az *Ellenzék* közölte hétről hétre. A jubileum kiváló alkalom volt a színház önreprezentációjára és öndefiníciójára, ami egyben a múltra való visszatekintést és egy fenntartható jövőkép kialakítását is jelentette. A következőkben a jegyzőkönyvek kronológiáját követve rekonstruálom az ünnepségsorozat, és különösen a díszelőadás alakulásának lépéseit, miközben kiemelem a két korábbi ünnepséggel folytatott párbeszédét.

¹¹ A helyenként jubileumi bankettként emlegetett lakomára „Jókai tiszteletére megrendezett díszbédéként” is hivatkoznak, és amikor kiderül, hogy Jókaiék a tervezettnél később érkeznek Kolozsvárra, megváltoztatják a bankett időpontját. Magyar Polgár 5(1871), március 29 és 31.

¹² Azóta Enyedi Sándor tisztázta, hogy az első előadást 1792. december 17-én tartották meg.

¹³ Kolozsvár 6(1892), szeptember 21.

¹⁴ Kolozsvár 6(1892), szeptember 16., Ellenzék 13(1892), szeptember 17.

A jubileumi rendező bizottság első ülésére 1892. szeptember 17-én került sor.¹⁵ Ekkor leszögezték, hogy az ünnepségsorozat három estés lesz, első nap, november 10-én a *Bánk bánt* fogják előadni Katona születésének – a jegyzőkönyvben tévesen szereplő századik, valójában százegyedik – évfordulójára. A következő napra tervezték a „voltaképpen jubiláris előadást alkalmi programmal”, a harmadik napra pedig ennek megismétlését. Ditrói Mór igazgatót bízták meg azzal, hogy javaslatokat tegyen az alkalmi előadás részleteire. A bizottság „egyelőre egy néma képlet rendezését kezdeményezi. E képletben az erdélyrészi arisztokrácia tagjai bemutatnak egy vagy két hatásos csoportozatát Körner »Zrínyi«-jének, mellyel a kolozsvári színházat 1821-ben szintén az arisztokrácia tagjai nyitották meg.” Ezzel a kikötéssel szervesen és tudatosan kapcsolódtak az első kolozsvári színházi ünnephez. A színészeti jubileum által egyben az első magyar kőszínház megnyitására is megemlékezni készültek. Az élőképek megrendezésére gr. Béldi Ákosné és gr. Bethlen Bálint bizottsági tagot kérték fel. Ugyanakkor ezen az első ülésen indítványozták a Rhédey-házon ma is látható emléktábla elhelyezését. Ez a majdani ünnepélynek önálló mozzanatát képezte.

Az első és második ülés között eltelt egy hétben a bizottság kapcsolatba lépett gr. Béldi Ákosnéval és a Rhédey-ház tulajdonosával, báró Horváth Ödönné, szül. Rhédey Johannával. A szeptember 24-i második ülésre a két nemes hölgy válaszelevele is megérkezett. Mindkét levél megtalálható a jubileumi iratok között,¹⁶ a br. Horváth Ödönnéjét teljes egészében idézték a jegyzőkönyvben is. A báróné mellett, hogy 200 forintot adományozott az emléktábla elkészítésére, hangsúlyozta, hogy általa „nekem tért nyitni szíveskednek, hogy kegyeletben tartott elődeim hazafias szolgálatának megörökítéséhez járuljak,” és hogy a Rhédey-ház a „kegyes megemlékezés által nemzeti emlékké fölavattatni tervezetik.” Béldi Ákosné is örömmel fogadta a kezdeményezést. Mivel éppen egy Marosszentgyörgyön megszervezett társasági eseményre készült, felajánlotta, hogy ott akár személyesen is bevonhat embereket az élőképek megszervezésébe. Olyan képet javasolt, amelyben több nő is részt vehet.¹⁷ A díszelőadáson a bizottság javaslatára végül két képet mutattak be: Zrínyi esküjét és kirohanását.¹⁸ A szeptember 24-i ülés jegyzőkönyve szerint Ditrói Mór általánosságban felvázolta az általa elképzelt jubileumi prog-

¹⁵ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 11–12.

¹⁶ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 107. (gr. Béldi Ákosné levele Gyarmathy Miklósnak, Mező-Méhes, 1892. szeptember 23.), ehhez kapcsolódóan ff. 108. (gr. Béldi Ákos levele Gyarmathy Miklósnak, [Mező] Méhes, 1892. szeptember 24.), illetve ff. 111–113. (br. Horváth Ödönné, gr. Rhédey Johanna levele Gyarmathy Miklósnak, Alvinc, 1892. szeptember 21.)

¹⁷ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 107. (gr. Béldi Ákosné levele Gyarmathy Miklósnak, Mező-Méhes, 1892. szeptember 23.)

¹⁸ Mindkettőről készült fénykép, ezek a jubileum után kiadott, Hegyesy Vilmos által szerkesztett *Emlékkönyv*ben láthatók.

ramot, ezek után kineveztek egy albizottságot, melynek feladatai közé tartozott mind a programra való javaslatétel, mind az emléktábla szövegének és elkészítési módjának megállapítása, és egyben Pákey Lajos mérnök véleményének kikérése.

A Ditrói által felvázolt programjavaslat részletei csupán a következő heti ülés (szeptember 27., folytatták szeptember 28-án) jegyzőkönyvében jelentek meg, ez egyben a jubileumi program első változata volt.¹⁹ November 10-én, ahogy korábban leszögezték, a *Bánk bán*t készültek műsorra tűzni. November 11-én délelőtt 10 órára tervezték az emléktábla felavatását, amelynek időközben megírták a szövegét, és Pákey Lajos elvállalta elkészítését. A tervek szerint az avatáson Gyarmathy Miklós mondott volna beszédet, majd a *Himnusz* és a *Szózat* előadása következett volna a kolozsvári dalegyletek, a zenekonzervatórium és a színház énekeseinek előadásában. Délután 2-kor kezdődött volna egy díszbéd a Redoutban, este 7-kor pedig maga a jubileumi előadássorozat a színházban. Az est terve a következő volt:

1. nyitány, 2. Alkalmi drámai prolog, vagy vagy valamely kiválóbb s a múlt század végén vagy a jelen század elején írott darab előadása [felé utólag odaírva: „Szigetvári vért.”], 3. egy zenemű, mely a magyar dal- és operazene fejlődését tüntetné föl [áthúzva: „abban az alakban, amint az például a »Bécsi keringő« balett zenéjében van keresztülvive”], 4. a Körner»Zrínyi«-jéből veendő csoportozatok, 5. a Himnusz, előadva a színház énekesei és zenészei és Kolozsvár összes énekes és zenész műkedvelői által.

A következő napra a díszelőadás ismétlését tervezték. A végén külön kiemelték az Erdélyi Irodalmi Társaság november 11-én, délelőtt 11 órakor, a kettős jubileum alkalmából tartandó díszülését. A tervezésnek ebben a fázisában valójában a program első három pontja volt bizonytalan. A második pontban felmerült az újítás lehetősége, egy alkalmi drámai prolog bemutatása, ugyanakkor ennek alternatívájaként megjelent egy korábban megírt dráma előadása is, amihez vélhetően utólag írták oda, hogy ez lehetne Jókai *Szigetvári vértanúk* című szomorújátéka. Feltehetően nem véletlenül jutott a bizottság eszébe: a színház fennállásának 50. évfordulóján, 1871. április 2-án is ezt adták elő, ezért a választott darabbal felidéztek volna az 1821-es Zrínyi-tematikát és kapcsolódtak volna a korábbi hagyományhoz.

Az október 4-i ülésen²⁰ a programról nem esett több szó,²¹ Pákey bemutatatta az emléktábla tervét, illetve az ülésen elnöklő Gyarmathy Mik-

¹⁹ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 22–23, majd a jegyzőkönyv a ff. 1. szám alatt folytatódik.

²⁰ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 16–17.

²¹ A meghívókat szeptember 30-i datálással küldték ki és programot is csatoltak hozzájuk. A november 10-i Bánk bán ekkor már biztos volt, a november 11-i programnál az emléktábla felavatása és a díszbéd után jelezték, hogy este 7-kor kezdődik majd a jubileumi díszelőadás a színházban, „később közlendő programmal.” KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 37.

lós jelentette, hogy Béldi grófné és Bethlen gróf kiküldték az élőképekben való részvételre felkérő leveleket.

Az egy héttel későbbi, október 11-i ülés²² már érdekes betekintést nyújt a szervezés folyamatába. Ditrói Mór a gyűlést megelőző napokban Budapesten járt és az elnökség megbízására felkérte Káldy Gyulát egy ünnepi nyitány megírására és vezénylésére, illetve Jókai Mórt, „hogy a jubileumi díszelőadásra alkalmi prologót írjon. Jókai ezt megígérte és hangsúlyozta feleletében, hogy – tekintve a nagy jelentőségű alkalmat – kötelességének tartja a felhívásnak eleget tenni.” A bizottság ezek után jelezte az elnökségnek, hogy Jókait „alkalmi darab megírására kérje föl, megadván a koszorús költőnek az ehhez szükséges adatokat is.” Eljárásával a bizottság a Pesten már működő hagyományt követte, az alkalmi darab megírására felkért egy neves író. Jókai két évvel korábban írt egy alkalmi darabot Paulay Ede felkérésére, a Kelemen-féle társulat nyitó előadásának centenáriumára.²³ A kolozsvári felkérést azonban nem fogadta el. Az október 18-án tartott bizottsági ülésen felolvasott válaszlevele szerint „prologót szíves örömmel ír s 10 nap múlva leküldi, alkalmi darab írására azonban az idő rövidsége miatt nem vállalkozhatik.”²⁴

A jegyzőkönyv végén, három héttel az első programváltozat után egy újabb, áthúzott vázlat olvasható a november 11-ére tervezett műsorról, azzal a megjegyzéssel, hogy „még végleg megállapítva teljesen nincs, erről [Gyarmathy Miklós] a jövő ülésen jelentést fog tenni.” Ez így nézett ki:

I. szakasz: 1. nyitány, írja és vezényli Káldy Gyula, 2. *Prolog*, írja Jókai Mór, 3. Alkalmi darab vagy Bartsai Lászlónak átdolg. egykorú *Jártas-költés vőlegény* c. darabja (átdolgozva németből). Közzene az I–II. szakasz közt: Egyveleg, összeállítja Müller Ottó. II. szakasz: 1. Jókai *Szigetvári vértanúk* c. tragédiájának I. felvonása, 2. Képletek, előadva a főurak által, 3. *Hymnusz*.

Az előző változathoz képest beírták Káldy Gyulát a nyitány szerzőjeként (bár Káldy hivatalos válasza csupán a következő gyűlésre érkezett meg, szóban már elfogadta a felkérést a Ditróival való személyes találkozásakor), beiktatták Jókai *Prologját* és az alkalmi darab alternatívájaként a korábban felvetett *Szigetvári vértanúk* helyett, amely ezúttal külön pontként szerepelt, bekerült Bartsai László „egykorú”, azaz az alapító társulattal kortárs vígjátéka.

A jubileumi díszelőadás végleges, sajtóban is közölt programja a bizottsági ülés következő heti, október 25-i ülésének jegyzőkönyvében olvasható:²⁵

²² KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 7–8.

²³ Két darabot is írt erre az alkalomra, a *Thespis kordéját* nem fogadta el Paulay, így megírta a *Földön járó csillagokat*. L. erről Szalisznyó, 2015, 287–288.

²⁴ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 9–10.

²⁵ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 2–4.

1. Ünnepi nyitány Káldy Gyulától, 2. *Prológ* Jókai Mórtól, 3. *Száz év előtt*, Ferenczi Zoltántól, 4. *Jártas-költes vőlegény*, vígjáték Bartsai Lászlótól, 5. *A magyar dalmú*, zene-egyveleg Müller Ottótól, 6. *A Zrínyiből* vett élőképek, 7. *Hymnusz*, előadva a kolozsvári összes dalegyletek és a nemzeti színház énekesei által, Oberti színházi másodkarnagy vezénylete alatt.²⁶

A *Szigetvári vértanúkat* végül levették a műsorról, és – a két korábbi ünnephez képest újdonságként – bekerült Ferenczi Zoltán *Száz év előtt* című, kétfelvonásos alkalmi darabja. Mivel Jókai az idő rövidsége miatt nem vállalta el egy alkalmi darab megírását, úgy tűnik, a bizottság nem keresett másik író. Ferenczi kézenfekvő választásnak tűnt, hiszen éppen a kolozsvári színház történetének megírásán dolgozott,²⁷ így kiválóan ismerte a hivatásos színjátszás kezdeteinek kontextusát.

Ezt követően még további két ülés jegyzőkönyve található meg a levéltári anyagban, ezeken a műsort érintő változás már nem történt. A no-

²⁶ A levéltári anyagban valószínűleg véletlenül az 1892-es jubileum iratai közé sorolták be a Farkas utcai színház bezárása és a Fellner és Helmer által tervezett új színház megnyitása alkalmából szervezett díszelőadások meghívóját. (KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 114–116.) Összevetésként így nézett a program: 1906. szeptember 7-én zárták be a régi színházat. 1. *Ünnepi nyitány*, erre az alkalomra írta gróf Zichy Géza, 2. Részletek a színház 1821-iki megnyitó előadásaiból: a) *Előszó*. Az Erdélyi Nemzeti Magyar Játékszín 1821. március 12-iki megnyitó előadásának alkalmára írta és elmondotta Petrichevich Horváth Dániel. b) *Zrínyi nyitány*. Írta Lavotta János, ki a múlt század legelején karmestere volt a kolozsvári társulatnak. c) Végjelenete Körner *Zrínyi Jenőnek*, melyet a megnyitó előadáson főrangú műkedvelők adtak volt elő. d) Egységes cselekményt képező részlet Szentjóni Szabó László *Mátyás királyvagy A nép szeretete jámbor fejedelmének jutalma* című 1792-ben írott nemzeti érzékenyjátékából, mellyel 1821. március 13-án az Erdélyi Színjátszó Társaság megkezdte a rendező előadások sorát. 3. Zenekép Ruzitska József dalaiból, aki 1821-ben mint karmester működött a kolozsvári színháznál, 4. *Búcsú*. Drámai epilógus. A kolozsvári nemzeti színház bezárásának alkalmára írta Várad Antal.

Szeptember 8-án, délelőtt 11 órakor: 1. Az új nemzeti színház zárókövének ünnepélyes letétele, 2. A színházépítő bizottság átadja az új épületet a kormány képviselőjének, aki azt a színházi választmány gondjaira bizza. Délelőtt 11:30-kor: 3. Kótsi Palkó János – az első erdélyi színigazgató – és E. Kovács Gyula – a színház több évtizeden át volt jeles művésze – Róna József által készített Dr. Janovics Jenő igazgató által adományozott mellszobrainak leleplezése az új színház előcsarnokában. Délben 1 órakor: 4. Ünnepi ebéd a vendégek tiszteletére. Este 7 órakor: 5. Az új nemzeti színház ünnepélyes megnyitása. a) *Nyitány*. Írta és vezényli Kacsóh Pongrácz, b) *Beköszöntő*. Elmondja Dr. Janovics Jenő, a kolozsvári színház igazgatója. c) *Hymnusz*. Enekli a színház egész személyzete. d) *Színház-avatás*. Drámai prológos. Írta Herczeg Ferenc. e) Herczeg Ferencnek erre az alkalomra írott új színműve.

²⁷ A jubileumot rendező bizottság második, szeptember 24-i ülésén eldöntötték, hogy azért, hogy a jubileumnak állandó emléke maradjon fenn, felkéri a kormányt, hogy a színháznak szánt 20000 forintot a színház történetének megírására és kinyomtatására használhassanak fel, úgy, hogy a könyv majd a színházi alap tulajdonát képezze. Az október 25-i ülésen ismertették a belügyminiszter választát, aki a fentebbi feltételek mellett engedélyezte a színház történeti munka elkészítését. Ezzel Ferenczi Zoltánt bízták meg. Könyve, *A kolozsvári színeszet és színház története*, Kolozsvár, Magyar Polgár könyvnyomdája, 1897, a kolozsvári színház történetének ma is egyik fontos forrása.

vember 10-re tervezett *Bánk bár*-előadás helyét nem változtatták meg, a következő napi díszelőadást a tervekhez hűen az emléktábla felavatása és a Redoutban megtartott bankett előzte meg. A november 8-i ülésre²⁸ Sándor József bizottsági tag, az EMKE alelnöke írt egy epilógust, amelyet a következő napi ülésen²⁹ (8-án eldöntötték, hogy az ünnepig minden nap találkozni fog a bizottság) elfogadtak néhány rövidítési javaslattal, de a szerző visszavonta az epilógust. Az *Ellenzék* november 11-i számában megjelent egy *Száz éves ünnep* című, harmincöt szakaszos vers Sándor Józseftől, amit a lap szerint „kizárólag az *Ellenzéknek* szánt.”³⁰ Feltehető, hogy ez ugyanaz a szöveg lehetett, mint amit a jegyzőkönyv említ.

A jubileumi bizottság üléseinek jegyzőkönyveit követve folyamatában lesz látható az 1892-es színházi ünnep forgatókönyvének alakulása. Így jól látható, hogy az előző mintákból mit használtak újra, és ezzel egy időben a kolozsvári színház történetének mely mozzanatait emelték ki. Egyfajta történeti folytonosságot teremtenek, és valójában különböző alkalmakra emlékező ünnepeket vonnak össze: az 1821-es és 1871-es ünnep a kőszínház megnyitásáról szólt, az 1892-es díszelőadás a színjátszás kezdeteivel egyszerre, és azzal összefüggésben idézte fel a színházépítés pillanatát is. Egyszerre ünnepelték tehát a kolozsvári színjátszás intézményesülésének különböző lépéseit. A lokális és a budapesti mintákon túl a centenáriumok megünneplésének intézményesítésével a nemzetközi tendenciákhoz is kapcsolódtak, és túlmutatva a színház keretein, népes publikumot vonzottak a városba.

Színházi reprezentáció, városi reprezentáció és az ünnep mediális közege

A kolozsvári centenárium megünneplése túlmutatott a színházon, a sajtó alapján az egész várost érintette és a helyi lapok az 1871-es ünnephez viszonyítva jóval részletesebben tudósítottak minden, az ünnephez kicsit is kapcsolódó eseményről. Emiatt érdemes lehet megnézni a centenárium mediális közegét: a színházi tudósításokon kívül mit olvashattak Kolozsvár lakói a helyi lapokban, milyen hírek kerültek a színházi hírek mellé, és hogyan lehetett ezeket összeolvasni.

Nagyváros-e Kolozsvár? Ezt a kérdést járta körül a *Kolozsvár*-és az *Ellenzék* két összecsengő cikke: mindkettő a város nyári pangás utáni őszi ébredéséről szólt. A Budapesttel való összehasonlítás sem maradt el: ott is unalmas a nyár, de elsősorban a törzslakosoknak, az odalátogatók még a kánikulában is találnak szórakozást – ellentétben Kolozsvárral.³¹ Az

²⁸ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 98.

²⁹ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 99.

³⁰ *Ellenzék* 13(1892), november 11.

³¹ *Kolozsvár* 6(1892), augusztus 10.

ősz kezdetével a falusi birtokaikon vagy fürdőkön nyaraló lakosok visszamennek a városba, kezdődik az egyetem, „az utca hemzseg, kávéházak és vendéglők üres kongását a nyüzsgő élet zaja kezdi felváltani, (...) csomó vendég jön a városba, a sétatéren napestig hullámszik a sokaság.”³² 1892-ben a színházi jubileum is hozzájárult a város őszi felélénküléséhez, a városkép átalakulásához és a lokálisan túlmutató jelentősége alátámasztásához (minden ezzel járó dilemmával együtt).³³ A sajtóban számos olyan rövid tudósítást olvashatunk, amelyek ha nem is mindig kapcsolódnak explicit módon a jubileumhoz, leírják azt a városi környezetet, amelyben a színházi ünnep megvalósult.

Az *Ellenzék* augusztus végén jelezte, hogy az utcai világítás már egy hete nem működött a városban.³⁴ A közbiztonsági funkciók mellett a világítás, különösen a házak kivilágítása is a nagy ünnepek szerves része volt. Technikai különlegességnek számított a jubileum idején a színházban és a színház előtti téren használt villanyvilágítás is. A levéltári korpusz jubileumi iratai között található egy levél a kolozsvári egyetem Természettani Intézetétől. A dr. Abt Antal által jegyzett levél alapján arra lehet következtetni, hogy a jubileumi bizottság az Intézetétől kölcsön akart kérni egy gázmotort és egy dinamógépet fény generálásához. Abt jelezte, hogy szívesen a színház rendelkezésére bocsátották volna a gépeket, de a gázmotor fogaskerekének eltört néhány foga, így nem tud akkora erőt kifejteni a dinamógép hajtásához, hogy a fény folytonos legyen.³⁵ Ennek ellenére sikerült megoldást találni – a fennmaradó forrásokból nem sikerült kideríteni, hogyan, a sajtó csak arra utal, hogy villanytelepeket helyeztek el a színházban³⁶ – és a díszelőadások villanyvilágítás mellett zajlottak le. A jubileum lejártával, amikor minden visszazökkent a megszokottba és a színházban is visszatértek a légszeszvilágításhoz, az *Ellenzék*ben felvetették, hogy véglegesen be kellene vezetni a villanyvilágítást, hiszen amellet, hogy kevésbé veszélyes és olcsóbb, akár nagyobb közönséget is bevonhat a nézőtérre. „A villanyvilágítás tisztább és

³² *Ellenzék* 13(1892), augusztus 31.

³³ „Azt a nemzeti jelentőséget, melyet a színészeti jubileumnak a rendező bizottság tulajdonított, országszerte elismerik és a bizottság felhívásai visszhangra találnak mindenütt. A rendelkezésre álló eszközök csekélysége miatt és azért, mert végre is vidéki város vagyunk, – talán nem leszünk képesek olyan pompát kifejteni, olyan nagyszabású ünnepélyességeket rendezni, aminők ezt az országos ünnepet méltán megilletnék. Jubileumunknak talán kisebb lesz a külső fényessége, mint a belső tartalma, s meglehet, hogy ez utóbbit se tudjuk egész teljességében kifejezésre juttatni. Kevesebbet nyújthatunk, mint amennyit nyújtani szeretnénk. Jó szándékunk és buzgóságunk több, mint amit eredményül felmutatni bírunk. De azért a rendező bizottság – támogatva Kolozsvár közönsége és az erdélyrészi felsőbb értelmiség jelentékeny része által – meg fog tenni minden tőle telhetőt, hogy lehetőleg sokat teljesítsen abból, ami a százados évforduló ünneplőitől jogosan megvárható.” Kolozsvár, 6(1892), október 27.

³⁴ *Ellenzék* 13(1892), augusztus 30.

³⁵ KÁL, fond 313: Magyar színház, fasc. 195, ff. 144.

³⁶ Kolozsvár 6(1892), november 11.

sebb, tehát a közönségre nézve az előadás tetszetősebb, látványosabb: különösen képleteket lehet gyönyörűen bemutatni villanyfény mellett, mint a legutóbb is láttuk”, utaltak vissza a díszelőadásra.³⁷

Nemcsak az élőképek szereplőit és az általuk viselt korhú ruhákat lehetett villanyfény mellett megcsodálni, hanem a színházlátogató közönséget is, ugyanis a színház előtti teret is megvilágították egy nagy reflektorral.³⁸ A reflektor a megyeházáról „mint egy százszemű nap” ragyogott a díszbe öltözött közönségre. A jubileumi bizottság egy korábbi ülése során megállapította és a sajtóban kihirdette a jubileumi *dress code*-ot: „a jubiláris ünnepélyeken, úgy, mint az emléktábla leleplezésén, az erdélyi irodalmi társaság díszülésén, a banketten, a színházi előadásokon a férfiak díszmagyarban és fekete salon öltözetben, a női közönség pedig az alkalomhoz képes fényes toilettben fognak megjelenni.”³⁹ A kolozsvári szabók egyszerre dolgoztak az élőképek kosztümjein és téglázták az urak frakkjait, illetve tették az utolsó öltéseket a hölgyek estélyi ruháira. A jubileum alatt a máskor csendes utcákat a járókelők zaja töltötte meg, mindenkinek akadt valami dolga a színház körül, akinek mégsem, azt odavitte a kíváncsiság. Ugyanakkor az ünnepet jelezte a város fellobogózása. A jubileumi rendező bizottság az 1892. október 25-i ülésén elhatározta, hogy „az ünnepély fényének emelésére” felkéri a városi hatóságot, hívják fel a lakókat házaik felzászlózására.⁴⁰ Az *Ellenzék* november 9-én, az ünnepségsorozat előtt egy nappal sürgette a háztulajdonosokat házaik fellobogózására, hiszen a vendégek nagy része már aznap este megérkezett.⁴¹ Következő nap nyugtázta: ünnepi díszet öltött a színház és város, a házakon trikolor van, és a színház közelében levő házakon a lobogó mellett nemzeti jelvények is díszeltek.⁴² A sajtó pedig naponta közölt részletes tudósításokat az előkészületekről, érzékeltetve Kolozsvár – ideiglenes – élénk és mozgalmas nagyvárosi oldalát.

A jubileum szervezése bizonyos szinten nem bontotta meg a színházi rendet. Az előadásokat egészen az ünnepig rendszeresen megtartották, a sajtó színházrovata ugyanúgy működött, mint korábban. Miközben már elkezdődtek az előkészületek a jubileumra (a bizottság szeptember 17-én

³⁷ *Ellenzék* 13(1892), november 22.

³⁸ Kolozsvár 6(1892), november 11.

³⁹ *Ellenzék* 13(1892), november 9. A jubileumi bizottság tagjai már korábban lezögezték, hogy ők díszmagyarban fognak részt venni az ünnepélyen (KÁL, fond 313: Magyar színház, fasc. 195. ff. 6.), és a meghívottak is érdeklődtek az elvárt viselet iránt. Arad főjegyzője például Gyarmathy Miklóstól érdeklődött: „Azt a bizalmas tudósítást kérjük, vigyünk-e magunkkal magyar díszruhát vagy nem? Ha az ünnepélynek lesz olyan része, ahol az ünnepélyt rendező bizottság tagjai díszmagyarban jelennek meg, úgy mi is ebben akarunk megjelenni, de ha nem, úgy nem szeretnénk azt a nagy poggyászt magunkkal vinni, amit a díszmagyar ruha megkövetel.” (KÁL, fond 313: Magyar színház, fasc. 195, ff. 159.)

⁴⁰ KÁL Fond 313: Magyar színház, fasc. 195, ff. 2.

⁴¹ *Ellenzék* 13(1892), november 9.

⁴² *Ellenzék* 13(1892), november 10.

tartotta az első gyűlését), a sajtó a bizottság által kiadott közlemények mellett főként Küry Klára búcsúztatásával volt elfoglalva. A színésznő októbertől a Népszínházhoz szerződött, búcsúelőadása szeptember 27-én volt. A közönség „kedvenc primadonnájának” utolsó előadására olyan sokan voltak kíváncsiak, hogy azt a nyári színház helyett a nagyobb férőszámú, és így is zsúfolásig megtelt téli színházban kellett megtartani.⁴³ A sajtó a jubileum közeledtével egyre nagyobb teret engedett az ünnepséghez kapcsolódó intézkedéseknek, „a helybeli más események háttérbe szorulnak”, írták.⁴⁴ A színház mellett két másik téma dominálta a sajtót: a közeledő kolerajárvány híre, illetve a Szapáry-kormány konfliktusai, amelyek végül a jubileumi ünnepségekhez időben nagyon közel eső kormányváltáshoz vezettek.

A *Kolozsvár* és az *Ellenzék* olvasói, akiknek egy része bizonyára a színházlátogatók csoportjához tartozott, párhuzamosan értesült mind ezekről a hírekről. A kolera és a politikai hírek azon túl, hogy a sajtó médiuma által vizuálisan a színházi hírek mellé kerültek, ténylegesen is befolyásolták a színházi ünnepélyt.⁴⁵ A közelgő kolerajárvány hírére a sajtó szinte napi szinten tematizálta a városban uralkodó köztisztasági viszonyokat. Gyakran olvashatunk a veszélyes, piszkos utcákról: „a Szapán utca kolerafészek, [van egy] hosszú csatorna telve leülepedett, fekete moslékvízzel, egészségtelen gőzök és bűz terjed onnan,”⁴⁶ „a Külközép utcában csütörtökön egész délután a [pénzügyi] palotával csaknem szemben a sáncban hevert egy ló megdögölve.”⁴⁷ Ez alkalommal ugyan nem kapcsolták össze explicit módon a színházi jubileummal és a színházba járó közönséggel (az említett utcák távolabb estek a színháztól),⁴⁸ de a tisztaság és rendezettség bizonyára hozzátartozott ahhoz az ünnepi díszbe öltözött városképhez, amit a jubileum alkalmával közvetíteni akartak.

Budapestet ekkor már elérte a járvány, emiatt pedig több meghívott nem tudott részt venni a jubileumon. Berczik Árpád miniszteri tanácsos 1892. október 14-én kelt levelében jelezte, hogy a fővárosban „uralkodó koleraveszély és hivatalos elfoglaltság” miatt nem tud Kolozsvárra utazni.⁴⁹ Lóczy Lajos, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke szintén a Budapes-

⁴³ Kolozsvár 6(1892), szeptember 28.

⁴⁴ Kolozsvár 6(1892), november 10.

⁴⁵ Az *Emlékkönyvben* a szervezést akadályozó tényezőkként emelték ki a rövid idő mellett a kolerajárványt és a novemberi kormányváltást. 91. o.

⁴⁶ *Ellenzék* 13(1892), szeptember 6.

⁴⁷ *Ellenzék* 13(1892), szeptember 10.

⁴⁸ A sajtóban volt már korábban példa a közönség ezirányú panaszára, pl. „A színházba járó közönség és általában belfarkasutca lakosai nevében sürgető intézkedést kérünk azon botránnyos bűz miatt, mely az utcára szolgáló boncterem ablakából árad. Némelykor valóságos undor e hely előtt végighaladni,” ezért javasolták a boncterem elköltöztetését, vagy a higiéniai előírások szigorúbb betartását. Magyar Polgár 12(1878), november 6.

⁴⁹ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 131–132. (Berczik Árpád levele Gyarmathy Miklósnak, Budapest, 1892. október 14.)

ten dúló kolerajárványra hivatkozva mondta vissza a meghívást.⁵⁰ A fennmaradt dokumentumok közül ők ketten hivatkoztak a kolerára (voltak olyanok, akik a távolság vagy egyéb elfoglaltságok miatt nem tudtak Kolozsvárra utazni), de bizonyára ennél több meghívottat is akadályozott a járvány, mely a bizottság szerint is károsan befolyásolta a látogatottságot. A jubileumra közel 400 meghívót küldtek ki, meghívták a királyi párt, a felsőházat és a képviselőházat, a kormányt az összes törvényhatóságokkal, színházakat és színtársulatokat, tudományos, szépirodalmi, művészeti és közművelődési testületeket, a jelesebb színműírókat és zeneszerzőket, a kolozsvári polgári és katonai hivatalokat, a román és szász főpapokat, egyleteket, hírlapokat. Részvételét 16 törvényhatóság jelentette be 52 küldöttel, 17 tudományos, szépirodalmi, művészeti s egyéb közművelődési társaság 37 küldöttel, 8 színház 12 küldöttel, 14 hírlap 17 küldöttel, illetve Kolozsvárról 30 különböző testület 74 képviselővel. Ezek közül megjelent 38 testület az ország különböző pontjairól, 81 képviselővel.⁵¹

A másik ok, amiért többen is távolmaradtak, a novemberi kormányváltás volt. A Szapáry-kormány válságáról a kolozsvári lapok rendszeresen cikkeztek, Szapáry lemondása végül szinte a jubileummal egy időben következett be. Eredetileg ő is és Bethlen gróf is jelen kellett volna, hogy legyen az ünnepélyen, végül azonban csupán Stresser József belügyminiszteri tanácsos jelent meg a kormány részéről.⁵² Ennél fontosabb volt azonban a kormányváltás potenciális hatása a kolozsvári színház államosítási próbálkozásaira. A színügy a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozott, az állami segínyt onnan folyósították és az elszámolást is oda kellett küldeni, ezen túl pedig minden fontos adminisztratív döntéshez a belügyminiszter jóváhagyására volt szükség.

A jubileumot szervező bizottság tagjai 1893-ban Hieronymi Károlyhoz felterjesztett emlékiratban így írtak erről:

Szapáry gróf megígérte a kérdés jóakarató tanulmányozását, de időközben (éppen a jubileum napjaira) bekövetkezett a kormány-változás. (...) [A jubileum] bizottság múlt évi dec. 24-én az új belügyminiszterhez: Hieronymi Károlyhoz, – ki már addig is jelét adta meleg érdeklődésének a színházügy iránt – intézett újabb feliratot, ismét kérve, hogy az ország legrégebbi színháza (mely kezdettől fogva állami intézménynek volt szánva) véglegesen állami kezelés alá vétessék.⁵³

⁵⁰ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 258. (Lóczy Lajos levele a jubileumot rendező bizottságnak, Budapest, 1892. november 9.)

⁵¹ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 26. és Hegyesy (szerk.), 1892, 91.

⁵² L. uo. Hegedűs Sándor országgyűlési képviselő, a jubileumot rendező bizottság tagja is jelezte, hogy emiatt nem tud részt venni. „A közügyek jelenlegi állapota nekem, mint képviselőnek szerves kötelességemmé teszi, hogy Budapestről ne távozzam.” KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 195., ff. 122. (Hegedűs Sándor levele felterjesztő Gyarmathy Miklósnak, Budapest, 1892. november 8.)

⁵³ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 202., ff. 1.

A belügyminiszter leváltása egyben azt is jelentette, hogy az államosítási kérelmeket újból be kellett küldeni, és el kellett nyerni az új belügyminiszter pártfogását.

A fejezet elején felvetett kérdéshez visszatérve: nagyváros-e Kolozsvár? Az országos jelentőségűre tervezett jubileumi ünnepségek annak igyekeztek láttatni, nemzeti és kulturális centrumként akarták megmutatni a várost. A jubileumi előkészületek sajtóbeli dominanciáját csupán a kolera és a kormányváltás billentette ki, ugyanakkor ezek a sajtó médiumában (is) összeolvashatóvá váltak. A kolera nemcsak az ünnepen résztvevők számát befolyásolta. A járvány közeledtével a város köztisztasági problémáiról cikkeztek a helyi lapok. Ezzel egyúttal leírták azt a városi környezetet is, amibe beépült a jubileum és zászlóival, ideiglenes elektromos világításával rövid időre elfeledtette Kolozsvár infrastrukturális gondjait és a színház anyagi problémáit.

Összegzés

Sebesi Samu az *Ellenzék* címoldalán, október 29-én, tehát még a jubileum előtt megjelent cikkében előrevetítette a jubileum lejártával újra kiüresedő és elcsendesedő város képét. Érdemes hosszabban idézni Sebesi cikkéből.

Díszbe öltözik a színház és a város, az erdélyi részek arisztokráciája őseihez méltó lelkesedéssel vesz részt, a nemzet koszorús költője prólogot ír és alkalmi darab is lesz, dicsőíteni a százéves fennállás és haladás diadalmát, a miniszterelnök megíratja a színház történetét, hadd legyen méltó cselekedettel megörökítve a nagy nap, lesz bankett, tóztok, elmondják ismételten a színház nemes feladatát – és azt Erdélyben a nemzeti kultúra és közművelődés védnögyének fogják nevezni. Aztán vége lesz a diadal mámorának. Mindenki a jól teljesített kötelesség édes tudatával hajtja álomra a fejét és az ünnepi zaj elmúltával ismét visszazökken minden a rendes kerékvágásba. A közművelődést és a nemzeti kultúrát szolgáló intézet ismét kongani fog az ürességtől mert sem a szép szavak, sem a nagy célok nem vonják falai közé a közönséget. (...) Ismét küzdeni fog a színház a szegénységgel, a vállalkozó rendszer tehetetlenségeivel, nemzeti célok, hanem magánérdek szolgáltatásban fog állni. (...) A kormány kell segítsen, állandósítani kell a színházat. A magyarul nem tudó, nem beszélő és a magyar kultúrát pedig problematikusán szolgáló operaház százezreiből csak valamit kell erre a színházra fordítania a kormánynak. Nem a színház történetének megíratásával – ami szintén nem fölösleges – kötelezheti hálára a miniszterelnök úr az erdélyi részek közönségét és talán nemzetét is, hanem azáltal, ha ez intézet 100 éves jubileuma alkalmából az állandósítással sok-sok száz esztendőre biztosítja.⁵⁴

⁵⁴ Ellenzék 13(1892), október 29.

Az ünnepen túlmutatva Sebesi a korabeli hazai kulturális élet kétköz-pontúságát (Budapest–Kolozsvár) és ennek kiegyensúlyozatlan jellegéből adódó feszültségeket is felidézte. Kolozsvárnak és színházának az ünnep kiváló alkalmat adott arra, hogy a budapesti meghívottaknak megmutassák az ott rejlő potenciált és ezzel egy időben újabb kísérletet tegyenek a színház helyzetének stabilizálására, az államosításra. A színházi évfordulók sajátja volt a múlt felidézése, az eltelt idő összegzése és valamilyen jövőkép megmutatása is. A kolozsvári színház 19. század végi ünnepe a rögzülő hagyományokat követve a műsor elemeinek kiválasztása által is kapcsolódott az elmúlt száz évhez, és felidézte ennek paradigmatis mozzanatait.

Az ünnep lejártát követően, november 17-én báró Horváth Ödönné, szül. Rhédey Johanna grófnő díszebédet szervezett, amelyen báró Wesselényi Istvánné, szül. Rhédey Stefánia mellett a jubileumot szervező bizottság egy része is részt vett.⁵⁵ A színházi centenárium műsorváltozatai után végezetül álljon itt egy másfajta program, a díszebéd étrendje, ahogy azt az Ellenzék leköszölte: potage: consommé à La Daumont / hors d'oeuvres: gateaux aux foie de veau gras / grosse pieces: filet de boeuf à la moderne / entrées: filet de chevreuil / rôti: chapon, compote, salade / entremets: crème au chocolat, fourte à la praline, fromage / dessert: café.⁵⁶ Mindezt fehér- illetve vörösborok és francia pezsgő kísérték.

⁵⁵ Gróf Béldy Ákos, a bizottság elnöke, Gyarmathy Miklós és Albach Géza alelnökök, Ferenczy Zoltán és Hegyessy Vilmos jegyzők, Hóry Béla pénztárnok, dr. Grois Gusztáv, a felirat szerkesztője, dr. Török István albizottsági elnök, Ditrói Mór színházigazgató és Pákey Lajos mérnök, az emléktábla tervezője. Ellenzék 13(1892), november 18.

⁵⁶ Ellenzék 13(1892), november 18. Az első fogást, a levest, az előétel, azaz borjúmájás kis sütemények követték, majd a húsos fogások következtek: bélszín, szarvas, sült kappan kompóttal és salátával, végül pedig csokoládékrém, pörkölt mandula, sajt és kávé.